

فصلنامه مطالعات نوین بانکی

شماره مجوز: ۸۳۲۸۹ ((شماره یازدهم-تابستان ۱۴۰۰)) ISSN ۲۶۴۵-۵۴۲۰

بررسی ماهیت فقهی و حقوقی بیت کوین

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۲، تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۶/۲۰)

انسیه جدیدیان

کارشناس ارشد فقه و حقوق، دانشکده فقه و حقوق دانشگاه اشرفی اصفهانی

چکیده

در مورد پول و کارکردهای آن می توان بیان کرد که پول واسطه معامله و تسهیل کننده آن است به طوری که این پول است که تعیین کننده ارزش و اهمیت کالا است اما آنچه که موجب پیدایش ارز های دیجیتالی از جمله بیت کوین است که ارز دیجیتالی با حذف واسطه معاملات را تسهیل می کند بیت کوین در کشورهای اسلامی نتوانسته نقش و جایگاه خود را به دست آورد به طوری که بیت کوین هم از ناحیه فقههای معاصر شیعه و هم از ناحیه فقههای اهل سنت مورد تحریم قرار گرفته است اما در این مقاله که به روش توصیفی - تحلیل صورت پذیرفته است به بررسی ماهیت بیت کوین و دلایل تحریم ارز دیجیتالی از ناحیه فقها شیعه و اهل سنت می پردازیم.

واژگان کلیدی: بیت کوین لایت کوین، ارز دیجیتال، پول

مقدمه

ارز های دیجیتالی و در صدر آن بیت کوین برای این ایجاد شده اند تا زمینه های گردش اقتصادی در هر کشور را به صورت آسان بیان نمایند . اما آن چه که در این مورد وجود دارد این است که این گونه ارز ها از یک سازو کار مشخصی پیروی نمی کنند و به صورت غیر متمرکز در حال گسترش می باشند که این موضوع خود نگرانی هایی را برای کشورها به خصوص کشور ما ایجاد کرده است. پیشرفت جوامع بشر در زمینه فناوری اطلاعات به گونه ای می باشد که کشور نمی تواند از این پیشرفت ها چشم پوشی نماید و خود را از جوامع مللی دور نگه دارد سکوت قانون و رای فقها چه اهل سنت و چه شیعه نشان از این دارد که می توان بیان کرد که قانون گذار بر سر دو راهی فقه و فناوری اطلاعات و پیشبرد نظام اقتصادی کشور سردرگم است از طرفی نه می تواند بیان نماید که این نوع ارز ها آزاد هستند که خود مخالف صریح با فقه های بزرگ محسوب می شود نه می تواند از یک تکنولوژی که اکثر ابر قدرت جهان آن را مورد پذیرش قرار داده اند چشم پوشی نماید به ناچار راه سوم را انتخاب و سکوت را انتخاب کرده است . ارزهای رمزینه باعث گسترش طیف وسیعی از گزینه ها برای سیاست های پولی می گردد . پیاده سازی پول دیجیتال می تواند امکان به کارگیری ابزارهای جدی سیاست پولی را فراهم نماید در صورتی که پول دیجیتال به طور کامل جایگزین وجه نقد فیزیکی گردد . این امر می تواند باعث شود که نرخ های بهره به زیر صفر کاهش یابد ارزهای رمزینه می توانند امنیت بیشتری در سیستم مالی ایجاد نماید پول دیجیتال برای افراد شرکت های بخش خصوصی و موسسات مالی غیر بانکی امکان تسویه مستقیم به پول بانک مرکزی (به جای سپرده های بانکی) را فراهم می نماید که این امر به طور چشم گیری تمرکز نقدینگی و ریسک اعتباری در سیستم های پرداخت را کاهش می دهد این امر اهمیت سیستمیک بانک

های بزرگ را به نوبت کاهش خواهد داد. علاوه بر این، با فراهم نمودن یک جایگزین واقعا بدون ریسک برای سپرده های بانکی، جهش و انتقال از سپرده های بانکی به پول دیجیتال نیاز برای ضمانت های دولتی روی سپرده ها را کاهش داده و منشا ریسک اخلاقی را از سیستم مالی حذف می نماید (منفرد و دیگران، ۴:۱۳۹۶)

بخش اول: بیت کوین

ایده پول های دیجیتال به تحقیقات دیوید چام و استفان برنرز در سال ۱۹۸۳ باز می گردد. افرادی چون آدام بک تاییدیه کار در شبکه و سازوکاری برای کنترل هرزنامه ها را توسعه دادند تا آن که وی دای پروتکل پول رمز گذاری شده را پیشنهاد نمود. وی دای که یک متخصص حوزه فناوری اطلاعات است، مفهوم پول مجازی را به معنای پول رمز گذاری شده، اولین بار در سال ۱۹۹۸، در تارنمای شخصی خود به عنوان یک ایده طرح نمود. مقصود او از پیشنهاد تسهیل امور مالی و ایجاد پولی بدون حضور واسطه ها بود (سلیمانی پور و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۷۰) آنچه که در مورد بیت کوین یا انواع پول های مجازی می توان ارائه کرد که آیا این ایده می تواند جایگزین مناسبی برای پول های سنتی رایج در بازار باشد. آیا ارز دیجیتالی به اقتصاد کشورها ضرری وارد نمی کند، این ها از جمله سوالاتی هستند که ایده پردازان ارزهای دیجیتالی باید پاسخ گویی آنها باشند. آنچه که می توان در مورد یک ایده به آن اشاره کرد میزان کارآیی آن در زندگی افراد جامعه است. که بیشتر در سایه دیجیتالی بودن این نوع ارز ها و غیرمتمرکز بودن آنها تحت شعاع قرار گرفته است. اما در مورد تاریخچه ورود ارز دیجیتالی به بازار ها ایرانی این سوال مطرح می شود که تاریخ ورود این نوع ارز چه زمانی بوده است؟ چه نیازی باعث شد افراد در کشور به سمت این گونه ارز ها کشیده شوند.

بخش دوم: دلایل مخالفت نظام های مالی جهان با بیت کوین

در مقابل کشورهایی که بیت کوین را به عنوان یک ارز دیجیتال به رسمیت شناخته اند کشور هایی نیز وجود دارند که ارز دیجیتال را به رسمیت نمی شناسند این کشور ها دلایل مخالفت خود را با رمز دیجیتال در دو مبنای اساسی بیان می کنند

بند اول: بیت کوین بر پایه رمزنگاری است؛ نه اعتماد

بانک ها همواره بر تبادل الکترونیکی مالی نظارت دارند تا کسی نتواند یک پول را دو بار خرج کند! درباره پول نقد چنین مساله ای مطرح نیست، زیرا نمی توان یک اسکناس را به دو نفر همزمان داد اما در مورد پول دیجیتال همواره این خطر وجود دارد که یک پول چند بار خرج شود. ناکاموتو راه حل هوشمندانه ای با استفاده از روش رمزنگاری ارایه کرد. نرم افزار بیت کوین تمام تبادلات مالی را رمزنگاری می کند؛ فرستنده و دریافت کننده بیت کوین در هر مبادله با رشته ای از اعداد شناخته می شوند اما یک مدرک عمومی از حرکت هر بیت کوین در تمام شبکه منتشر می شود. در این مبادلات نام طرفین مبادله محفوظ است اما همه می توانند انتقال پول را مشاهده کنند؛ بنابراین، این نرم افزار اجازه نمی دهد یک پول دو بار خرج شود. یک زنجیره بلوکی محلی برای ثبت تراکنش های عمومی است که به اشتراک گذاشته شده است و کل شبکه بیت کوین را شامل می شود. همه تراکنش های تایید شده در این زنجیره ثبت می شوند (پایگاه اطلاع رسانی حوزه^۱)

^۱ -<https://hawzah.net>

بند دوم: عدم تعلق بیت کوین به شخص یا کشور خاص

گفته می شود همان طوری که هیچ کس مالک تکنولوژی که در ورای ایمیل استقرار دارد، نیست؛ هیچ کس هم صاحب یا مالک بیت کوین نیست؟ این گزاره بغایت نادرست است، زیرا همگان می دانند که تکنولوژی که ایمیل ماحصل آن است در شبکه های اینترنتی نهفته و چنانچه شبکه گوگل و یاهو دچار اشکال شود gmail و yahooemail کارکرد خود را از دست می دهند لذا مالکان گوگل، یاهو، هات میل و... در واقع صاحبان واقعی تکنولوژی و ایمیل ها و اپلیکیشن های حادث از آن هستند؛ بنابراین نمی توان پذیرفت که تکنولوژی بیت کوین نیز بی صاحب باشد. تحقیقات شبکه های شیپوری نظیر ویکی لیکس، آسانژ و ... نشان می دهد که صاحبان تکنولوژی های برتر (ایالات متحده آمریکا، سازمان مرکزی اطلاعات آمریکا) از طریق اپلیکیشن های سفارشی به شرکت های سازنده موبایل نظیر اپل، سامسونگ و... عملاً اختیار کنترل استفاده کنندگان موبایل ها را به دست گرفته اند (همان منبع پیشین)

بخش سوم: ابعاد فقهی تحریم بیت کوین

در این بخش به بررسی ابعاد فقهی تحریم بیت کوین و قواعد حاکم بر آن می پردازیم.

بند اول: مالیت اعتباری بیت کوین

آنچه که می توان در مورد پول ها یا اوراق بهادار صادر شده که این ها به پشتوانه حمایت دولت ها منتشر کننده خود هستند که در جامعه خود دارای ارزش هسانند به طوری که دولت ها مسئول اجرای تعهدات خود در مقابل صدور هر گونه اوراق تعهد آور می باشند اما در مورد بیت کوین این سوال اساسی مطرح می شود که پشتوانه حقوقی این ارز کدام است؟ یعنی این که اگر کسی به ناحق، حقی از او ضایع شد کدام مرجع است که جبران کننده این خسارت

خواهد بود ؟ . با بررسی انجام شده و بیان این نکته که بیت کوین یک ارز دیجیتال غیر متمرکز است و صاحب آن هیچ دولت یا کشوری محسوب نمی شود پس می توان ماهیت بیت کوین یک ماهیت اعتباری است یعنی این که کاربران با سرمایه گذاری در این گونه ارز ها ، و قبول خطرات آن می خواهند به سود برسند یعنی این که آن ها با آگاهی کامل از این که احتمال از بین رفتن سرمایه آنها وجود دارد دست به خرید کیفر پول می زنند.

بند دوم: ربوی بودن بیت کوین

در مورد این که آیا سرمایه گذاری در بیت کوین را می توان مشمول معاملات ربوری دانست یا نه ؟ باید ابتدا به نکته توجه کرد که معیار ربوری بودن معاملات از منظر فقهی چیست ؟ یا به زبان ساده تر فقها چه معامله ای را و سود حاصل از آن را ربا می دانند ؟ ربا ی حرام از نظر فقها دو نوع است. ربا ی معاوضه دو کالایی که با حجم یا وزن معامله می شوند و ربا در قرض ها ؛ آن هنگام که بدهکار متعهد می شود هنگام پرداخت قرض ، شرط اضافه ای را علاوه بر اصل قرض برای طلبکار انجام دهد. ربا ی حرام در فقه محدودتر از تعریف لغتی آن است. زیرا در فقه ربا گرفتن پدر از فرزندان و بالعکس ، ربا گرفتن مسلمان از کافری که در پناه اسلام نیست و ربا گرفتن زن و شوهر از یکدیگر جایز است. (رضایی ، ۱۳۹۴ : ۸۴) پس با این اوصاف می توان بیان کرد که شرط ربوی بودن در ارز های دیجیتال به خصوص بیت کوین قابل تصور نیست

بند سوم: تدلیس در ارز دیجیتال

در قراردادهای الکترونیکی نمی توان میان اشتباه و تدلیس مرز دقیقی ترسیم نمود، در صورت بروز اختلاف، تشخیص این ها از یکدیگر، دشوار است. مانند آن که، سفارش دهنده ی کالا، در

صورت عدم رضایت از کالای خریداری شده، می‌تواند به این استناد که در زمان انتخاب کالا دچار اشتباه شده و بر روی کالایی مشابه کلیک کرده است، ادعای اشتباه کند و نیز می‌تواند به این ادعا که کالایی مزبور را به شرط داشتن اوصافی که در وب سایت ذکر شده، خریداری کرده و حال فاقد آن اوصاف بوده یا آن که دارای وصفی پایین‌تر از اوصاف مذکور است، مدعی تحقق تدلیس شود. نتیجه‌ی امر در نظام حقوقی ایران یکسان است؛ چه آن‌که، با تحقق تدلیس یا اشتباه در اوصاف اساسی و جوهری معامله، معامله باطل تلقی می‌شود و در فرض اشتباه در اوصاف فرعی، حق فسخ به وجود می‌آید؛ اعم از آن‌که، اشتباه صورت گرفته باشد و یا تدلیس. اما در نظام‌های حقوقی دیگر، گاهی احکام اشتباه و تدلیس، متفاوت بوده و باید در هر مورد به حکم مقتضی توجه کرد. (حبیب‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۲۱) این بند را می‌توان در بیت کوین و سایر ارزهای دیجیتال قابل تصور دانست به طوری که ارائه‌کنندگان چنین ارزهای بدون ارائه شرایط و آموزش‌های لازم به کاربران به فروش کیف پول م‌پردازند و کاربر با تبلیغاتی که در این باره به وقوع پیوسته اغوا شده و به خرید آن اقدام می‌کند ولی در نتیجه عدم آگاهی و نبودن شرایط و قرارداد‌های صریح فی مابین طرفین شخص متضرر می‌شود که این عدم ارائه شرایط و روش‌های و شیوه‌های سرمایه‌گذاری که موجب بروز ضرر برای کاربر می‌شود را می‌توان تدلیس دانست.

بند چهارم: غرر بودن معاملات در بیت کوین

غرر در اصطلاح فقها عبارتست از این که شخصی به واسطه دیگری کاری انجام دهد که موجب ورود زیان بر خود شود (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۹: ۲۲۵) بیت کوین یک ارز دیجیتال است به طوری که قیمت آن در حال از یک ثبات خاصی برخوردار نیست و این می‌توان موجب غرر بودن را فراهم آورد که به عنوان مثال می‌توان بیان کرد که مثال ارائه

کنندگان خدمات بیت کوین می توانند امروز یک قیمت برای کیف پول ارائه نمایند و یک مدت دیگر از کاربر بخواهند به جبران کاستی در نتیجه نوسانات بازار پردازد و کاربر برای جلوگیری از بین رفتن سرمایه مجبور به جبران کاستی آن شود. که این نوسانات و معلوم نبودن قیمت واقعی کیف پول های بیت کوین زمینه غرر بودن معاملات را افزایش می دهد

نتیجه گیری

آنچه که اهمیت دارد بیت کوین به عنوان ارز دیجیتالی در بین کاربران تمام دنیا توانسته نفوذ کرده این اطمینان را برای آنها فراهم آورد به طوری که کاربران آن سالانه میلیاردها دلار در آن سرمایه گذاری و از این راه سود هایی را نیز کسب می نماید در بررسی انجام شده کشور های غربی آمریکا، چین و غیر... این نوع ارز دیجیتالی را به رسمیت شناخته و بر آن قوانینی را وضع کرده اند اما در بین جوامع شیعه و اهل سنت چه داخل ایران و سایر کشور ها به طور کامل این نوع ارز را باطل اعلام کرده اند اما آنچه که مطرح است این است که نباید از پیشرفت های حاصل در جهان عقب ماند و از فناوری که برای انجام معاملات وجود دارد بهره نبرد که این امر مستلزم پیش بینی و انجام سازو کار های مناسب برای انجام چنین معاملاتی در کشورهای در حال توسعه به خصوص اسلامی می باشد.

پیشنهاد

یکی از ابزار هایی که ایران در زمان تحریم بانک های خود می تواند از آن استفاده نماید استفاده از ارز های دیجیتالی می باشد به طوری که با استفاده از شبکه بانکی دیجیتالی می تواند نسبت به انتقال یا خرید ابزار های مورد نیاز خود اقدام نماید ایجاد ساز و کار هایی برای

استفاده از این ارز به طوری که بانک های عامل در کشور نیز بتوانند با استفاده از این ارز به کسب سود و ارز اوری کمک نمایند آنچه که اهمیت دارد بررسی که انجام شده است این نکته را ثابت می کند که اگر ارز دیجیتالی ، دارای مشکلات عدیده ای بود کشور های اقتصاد جهانی از جمله آمریکا و چین آن را به رسمیت نمی شناختند جا دارد که با بررسی درست و توضیحات کامل آن نسبت به فقها چه شیعه و چه اهل سنت نسبت به منافع این گونه ارز ها توجه شده تا بتوان کشور نیز از این راه کسب درآمد نماید

منابع و مآخذ

- سلیمانی پور ، محمد مهدی ؛ سلطانی نژاد ، حامد ؛ پورمطهر ، مهدی ؛ ۱۳۹۴ ،
بررسی فقهی پول مجازی ، دوفصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی -
سال ششم ، شماره دوم ، ص ۱۷۰
- ترابی ، مرتضی ؛ سبحانی ؛ ۱۳۹۰ ، بررسی جایگاه پول دیجیتال «بیت کوین» در
نظام پولی و احکام فقهی آن ، سایت خبری اجتهاد
- حبیبزاده ، طاهر ، ۱۳۸۹ ، تحقق تدلیس در انعقاد قراردادهای الکترونیکی ، مجله
حقوقی دادگستری ، سال ۷۴ ، شماره ۷۱ ، ص ۱۲۱
- نوری ، مهدی ؛ نواب پور ، علی رضا ، ۱۳۹۶ ، طراحی چارچوب مفهومی
سیاستگذاری ارزشهای مجازی در اقتصاد ایران ، فصلنامه علمی - پژوهشی
سیاستگذاری عمومی ، دوره ۳ ، شماره ۴ ، ص ۷۵